

نگاهی به کپی رایت در ایران

مقدمه

مهمترین تضمین برای پیشرفت و ترقی جامعه بشری، رعایت حقوق مالکیت فکری است که امروز در قالب کنوانسیون های بین المللی و قوانین داخلی کشورها مورد توافق قرار گرفته است.

توجه به حقوق مادی و معنوی پدیدآورنده می تواند مهمترین تشویق برای خلق آثار و نظریات جدید علمی و هنری باشد.

امروز همه کشورها و جوامع بشری به این مهم توجه نشان داده و لاقلاً در قوانین داخلی خود به حمایت های مادی و معنوی پرداخته اند و در سطح بین المللی نیز سازمانها و نهادهای حرفه ای تری ، مطالبات بین المللی را دنبال می کنند.

با گسترش روابط بین المللی و شبکه های ارتباطی بین ملت ها، لزوم رعایت هماهنگ و یک دست حقوق بخصوص در زمینه مورد بحث ما ، بیشتر نمایان گردیده است.

سابقه کپی رایت در ایران

اولین کشوری که در منطقه به موضوع کپی رایت اهمیت داده است، ایران می باشد. سابقه این امر به سال 1310 بر می گردد که قانونگذار در قانون مجازات عمومی، مواد 245 تا 248 ، به جنبه هایی از تخلفات در این حوزه و همچنین مجازاتهای آن اشاره کرده است.

در سال 1348 قانون حمایت حقوق مؤلفان و مصنفان و هنرمندان با 33 ماده به تصویب مجلس قانونگذاری ایران رسید.

این قانون مهمترین قانون مصوب ایران در حوزه کپی رایت است که علاوه بر استفاده از نظریات و ابداعات حقوقی در آن زمان، از تجربیات و نظرات جامعه بین المللی نیز استفاده شده است. تصویب این قانون

همزمان با اصلاحیه پاریس کنوانسیون برن در سال 1971 بوده و اصول کلی حاکم بر کنوانسیون مذکور ، در مفاد آن مورد توجه قرار گرفته است.

بعد از این قانون، قوانین دیگری ، هرکدام با انگیزه رفع نواقص و یا پوشش دادن فضاهای جدید در این حوزه به تصویب رسیدند از جمله قانون ترجمه و تکثیر کتب و نشریات و آثار صوتی و قانون حمایت از پدیدآورندگان نرم افزارهای رایانه ای و قانون تجارت الکترونیکی و قانون جرایم رایانه ای.

قانون ترجمه و تکثیر کتب و نشریات و آثار صوتی در سال 1352 با هدف رفع نواقص و کمبودهای قانونی در حمایت از آثار ترجمه ای و قوانین حوزه رایانه ای (قانون حمایت از پدیدآورندگان نرم افزار های رایانه ای در سال 1379 ، قانون تجارت الکترونیکی در سال 1383 و قانون جرایم رایانه ای در سال 1389) با هدف بسط و پوشش دادن حوزه حمایت های قانونی در فضای مجازی به تصویب رسیدند.

شاید امروز به لحاظ کمی ، کمبودی در حوزه قانونگذاری داخلی احساس نگردد و می توان گفت اکثر قریب به اتفاق زمینه های علمی، ادبی و هنری مورد حمایت قانونی قرار دارند لیکن از لحاظ کیفی ، نواقص مهم و قابل توجهی وجود دارد که شامل مواردی از جمله ، ضمانت های اجرا، نوع مجازاتها، روند دادرسی و امور پیشگیرانه می باشد.

خوشبختانه بیش از ده سال است که متخصصان و حقوقدانان کشور در صدد تدوین لایحه جامع حمایت از حقوق مالکیت ادبی و هنری و حقوق مرتبط بوده و هم اکنون مراحل نهایی آن در حال طی شدن و ارسال به مجلس شورای اسلامی است.

کنوانسیون های بین المللی

مهمترین کنوانسیون بین المللی در حوزه کپی رایت، کنوانسیون برن است که در سال 1886 میلادی (1265 شمسی) به تصویب رسیده و در طول سالیان، اکثر کشورهای دنیا با تهیه مقدمات قانونی به عضویت آن درآمده اند.

کنوانسیون ژنو نیز در سال 1952 به ابتکار یونسکو و تشویق آمریکا شکل گرفت که مهمترین هدف آن حمایت از کشورهایی بود که به حمایت هایی کمتر از آنچه در کنوانسیون برن بود، اعتقاد داشتند.

و در نهایت، بر اساس معاهده استکهلم در سال 1967 میلادی (1346 شمسی)، سازمان جهانی مالکیت معنوی (وایپو) تأسیس و در سال 1979 میلادی (1358 شمسی) اصلاح گردید.

وایپو از سال 1994 در صدد بروز رسانی کنوانسیون برن برآمد تا تحولات ناشی از گسترش فناوریهای اطلاعات و ارتباطات نظیر نرم افزارها و پایگاههای داده و مبادلات الکترونیکی را پوشش دهد.

این معاهده در قالب یک نوع توافق خاص در چارچوب ماده 20 کنوانسیون برن بود.

دلایل مخالفان و موافقان پیوستن به کنوانسیون های بین المللی:

وضعیت ایران نسبت به کنوانسیون های بین المللی آن است که از زمان تصویب قانون حمایت حقوق مؤلفان و مصنفان و هنرمندان در سال 1348 تا کنون، مشی و نظر قانونگذاران کشور، عدم پیوستن به کنوانسیون های بین المللی بخصوص کنوانسیون برن بوده است.

دلایل مخالفان:

مهمترین دلیل طرفداران این نظریه، توجه به حرکت یک سویه علمی بواسطه کتب و دیگر منابع علمی از کشورهای پیشرفته به داخل کشور بوده که در صورت پیوستن به کنوانسیون های بین المللی، این روند، مختل یا لاقط، گران و پرهزینه خواهد شد.

علاوه بر این استدلال مشهور مخالفان، شاید بتوان مواردی را به عنوان نقص و ضرر پیوستن به کنوانسیون های بین المللی را پیش بینی کرد:

الف: رعایت حقوق معنوی پدیدآورندگان خارجی در کشور باعث می گردد که مترجم یا ناشر یا اداره کتاب در وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی نتواند بخش هایی از کتاب را بدون اجازه صاحب اثر حذف یا تغییر نمایند.

به عبارت دیگر، از جمله دلایل مخالفان الحاق، حمایت کنوانسیون های بین المللی از محتوا و تمامیت مطالب آقار علمی و ادبی و هنری است که این مسئله می تواند در قالب تهاجم فرهنگی مورد توجه قرار گیرد.

ب: ممکن است ناشران بزرگ بین المللی که عموماً در کشورهای توسعه یافته فعالیت دارند، به دلیل الزامات بین المللی یا قوانین داخلی کشور خود یا حتی به دلیل جهت گیری های سیاسی و اعتقادی خود، اجازه ترجمه یا انتشار اثر در ایران را ندهد. پیوستن به کنوانسیون های بین المللی ما را از انتشار آثار مذکور منع می نماید.

ج: نگرانی بعضی آن است که آیا ممکن است با پیوستن به معاهدات بین المللی، حاکمیت ایران نتواند مانع از انتشار آثار غیر اخلاقی یا مخالف شرع و نظام جمهوری اسلامی گردد؟!

د: الزام به دریافت اجازه از ناشران خارجی می تواند منجر به بروکراسی و نامه نگاری و ایجاد وقفه و طولانی شدن تهیه مقدمات انتشار اثر گردد. علاوه بر آن ممکن است این التزام موجب بوجود آمدن دلالتی و واسطه گیری های سودجویانه گشته و هزینه های اضافی را بر روند انتشار آثار خارجی تحمیل نماید.

دلایل موافقان:

اما استدلال موافقان با پیوستن به کنوانسیون های بین المللی آن است که برعکس نظر مخالفان، بررسی همه جانبه وضعیت اقتصادی و تجاری آثار ادبی و هنری نشان می دهد که التزام به کنوانسیون های بین المللی، نه تنها بحرانی در این حوزه ایجاد نکرده و مانعی برای استفاده از مزیت های آن نخواهد بود بلکه می تواند فواید متعددی نیز داشته باشد:

الف: مهمترین دلیل موافقان با الحاق، می تواند این باشد که گستره آثار مورد حمایت قوانین داخلی و بین المللی در حوزه مالکیت ادبی و هنری بسیار فراتر، وسیع تر و متنوع تر از کتاب بوده که بیشترین حساسیت را به خود اختصاص داده است. البته بدون شک، نقش مهم کتاب در انتقال علم و فرهنگ قابل اغماض و تردید نیست لیکن بی توجهی و نادیده انگاشتن بقیه آثار فرهنگی و هنری و فنی نیز نمی تواند قابل توجیه باشد. به عنوان مثال، انواع هنرهای اصیل ایرانی اعم از هنرهای مکتوب و تجسمی، موسیقی، فیلم و سینما و از همه ملموس تر و امروزه شایع تر، نقش قالی و فرش ایرانی که مورد تاراج سودجویان در کشورهای مختلف دنیا قرار گرفته است، نیازمند فریادرسی است که به پشتوانه معاهدات بین المللی مستظهر است.

ب: دلایل موافقان در پاسخ به دلیل افزایش قیمت و گران شدن کتاب:

یک : ناشران بزرگ بین المللی، آثار خود را برای کشورهای با شرایط اقتصادی مختلف قیمت گذاری می کنند و قیمت یک اثر در کشورهای آمریکایی و اروپا با قیمت آن در کشورهای آسیایی متفاوت است و کاهش چشمگیر دارد.

دو : حق ترجمه یا تجدید چاپ یک اثر خارجی بر اساس قیمت و تیراژ داخلی محاسبه و پرداخت می گردد اگرچه آن مبلغ در عرف بین المللی ، بسیار ناچیز باشد.

سه : امروز یک اثر ترجمه ای برای ناشر ، هزینه تألیف نداشته و این مزیتی برای انتشار کتاب ترجمه ای است و گرنه ناشران برای کتاب تألیفی داخلی، هزینه حق تألیف را پرداخت می کنند.

استقبال ناشران برای کتاب های تألیفی به دلیل امکان انتشار انحصاری است که در اثر ترجمه ای وجود ندارد.

در صورت پیوستن به کنوانسیون های بین المللی در این حوزه، هزینه حق تألیف اضافه نمی گردد بلکه هزینه حق ترجمه برای مواردی که لازم به ترجمه فارسی است، اضافه می شود چراکه ناشر، در شرایط فعلی نیز هزینه حق تألیف اثر داخلی را پرداخت می نماید.

چهار: هزینه حق ترجمه و حتی هزینه های احتمالی ناشی از رعایت کپی رایت نسبت به افزایش قیمت های عوامل فنی چاپ و بخصوص کاغذ و مقوا بسیار ناچیز است. افزایش قیمت کاغذ در اوایل سال 91 باعث گردید قیمت کتاب بیش از دو برابر گردد در حالی که در بدترین شرایط، پیوستن به کنوانسیون های بین المللی و رعایت حقوق ناشران و پدیدآورندگان خارجی فقط هفت تا ده درصد به قیمت کتاب می افزاید.

ج: پاسخ به ابهامات مطرح شده:

یک: نگرانی از این که پیوستن به کنوانسیون های بین المللی می تواند الزامی برای انتشار هر نوع اثری در داخل کشور گردد، بی مورد است چراکه این موضوع در حوزه حقوق مالکیت ادبی و هنری نبوده و هر کشوری می تواند شرایط انتشار خاصی را متناسب با فرهنگ و اعتقادات اجتماعی خود وضع کرده و اعمال حاکمیت نماید.

دو: این درست است که در صورت دادن اجازه کلی به اثر خارجی برای افسست یا ترجمه، نمی توان حقوق معنوی پدیدآورنده را اعم از حق تمامیت یا حق سرپرستی، نادیده انگاشت و مترجم یا ناشر را ملزم به حذف یا تغییر متن یا نام پدیدآورنده بدون اجازه وی کرد.

به عبارت دیگر، در صورت الحاق، وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی می تواند به اثر خارجی ، اجازه انتشار ندهد ولی نمی تواند مترجم یا ناشر را الزام به تغییر محتوایی بدون اجازه صاحب حق اثر نماید.

این اشکال برای انتشار آثار علمی و تخصصی می تواند رخ دهد که اتفاقاً مباحث آن مورد نیاز جامعه علمی می باشد که البته این تناقض در موارد بسیار نادر مانند انتشار آثار پزشکی که دارای عکس های غیر مجاز در جامعه اسلامی است، قابل تصور است.

ضمناً رعایت حقوق معنوی پدیدآورنده خارجی در قانون حمایت حقوق مؤلفان و مصنفان و هنرمندان نیز لازم دانسته شده است:

ماده 22 قانون مذکور : حقوق مادی پدیدآورنده اثر موقعی از حمایت این قانون برخوردار خواهد شد که اثر برای نخستین بار در ایران چاپ یا پخش یا نشر یا اجرا شده باشد و قبلاً در هیچ کشوری چاپ یا نشر پخش و یا اجرا نشده باشد.

ملاحظه می گردد که در ابتدای ماده به (حقوق مادی) تصریح شده و قانونگذار با درایت و هوشمندی به این موضوع توجه داشته که حقوق معنوی هر پدیدآورنده ی اثری، دائمی و غیر قابل واگذاری یا نادیده انگاشتن است، چراکه خود در ماده 4 همین قانون چنین اشاره داشته است:

ماده 4: حقوق معنوی پدیدآورنده محدود به زمان و مکان نیست و غیر قابل انتقال است.

سه: موضوع تحریم ها یا سیاست های کینه ورزی بعضی کشورها و به تبع آنها مخالفت ناشران خارجی با ترجمه و انتشار اثر خود در داخل کشور می تواند مهمترین چالش فراروی پیوستن به کنوانسیون های بین المللی باشد که البته فروش و توزیع آثار مذکور به صورت زبان اصلی (بدون انتشار) ممکن بوده و تکثیر اثر برای کتابخانه ها از موارد استثنا در کنوانسیون ها می باشد. از طرف دیگر با گذار از وضع موجود و گسترش مناسبات سیاسی و اقتصادی ، این تهدید منتفی خواهد بود.

چهار: گسترش امکانات ارتباطی در فضای مجازی تا حدود زیادی از اتلاف وقت در اخذ مجوز و انعقاد قرارداد خواهد کاست و برای جلوگیری از بورس بازی و سوء استفاده دلالتان نیز می توان آیین نامه ای خاص برای ساماندهی به این موضوع تدوین و اجرا کرد.

د: فواید پیوستن به کپی رایت :

اول: از جهت صنفی، پیوستن به کپی رایت باعث ایجاد نظم و قانونمداری در حوزه انتشار آثار خارجی اعم از اصل یا ترجمه خواهد شد.

از کارهای موازی و تکراری جلوگیری شده و انحصار در انتشار باعث رونق اقتصادی برای ناشران قانونی گردیده و سیستم نظارتی نیز می تواند کنترل لازم را داشته باشد.

خوشبختانه چندین سال است ناشران و مترجمان کشور بدون آنکه الزام قانونی برای کسب رضایت و رعایت حقوق مادی پدیدآورندگان و ناشران خارجی داشته باشند، اخلاقاً خود را مقید به رعایت حقوق معنوی آنها دانسته و در مواردی که قوانین تحریم اقتصادی ایران اجازه داده باشد، حقوق مادی آنها را نیز رعایت کرده اند.

دوم: از جهت اقتصادی، با پیوستن به کپی رایت، پدیدآورندگان و ناشران آثار علمی، ادبی و هنری می توانند آثار خود را با حفظ حقوق انتشار در سراسر دنیا عرضه نموده و کسب درآمد نمایند.

سوم: از جهت سیاسی، امروز رعایت حق کپی رایت علاوه بر ایجاد وجهه سیاسی و بین المللی ، مقدمه ای است برای ورود به مجامع اقتصادی و تجاری مانند سازمان تجارت جهانی. برای پیوستن به این سازمان

لازم است کشورهای متقاضی، بیست ماده ابتدایی کنوانسیون برن را پذیرفته باشند و قوانین کشور خود را بر آن اساس اصلاح و تدوین نمایند.

با تصویب قانون جدید در این حوزه و با توجه به فوایدی که برشمرده شد، جای امیدواری است تا در دولت جدید، به این مهم توجه ویژه گردد.

دکتر سید عباس حسینی نیک

پژوهشگر حقوق مالکیت فکری